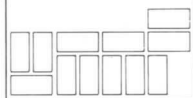

utrechts
monumenten
fonds

STEEN- GOED

Tegenover de Wolvenburg

Omslagfoto:

De huizen aan de Wittevrouwensingel in 1973

foto: Dienst Openbare werken

"STEEN-GOED" is een uitgave van

STICHTING HET UTRECHTS MONUMENTENFONDS

Dorstige Hartsteeg 21

3512 NV Utrecht

tel. 030 - 31 17 61

postrekening 427215

Het Utrechts Monumentenfonds beheert en restaureert monumentale woonhuizen in Utrecht.

Voor minimaal f 10,- per jaar of f 250,- ineens is men begunstiger van de stichting. Men ontvangt dan het Jaarverslag, "STEEN-GOED", de Nieuwsbrieven en uitnodigingen voor vergaderingen en excursies.

Inleiding

Onze huizen in de binnenstad hebben een lange historie, de huizen Wittevrouwensingel 89 en 90 daarentegen zijn niet zo oud. Toen bekend werd dat de gemeente Utrecht deze markante panden wilde verkopen, met alle risico's vandien, vond het U.M.F. het van belang ervoor te zorgen dat ze behouden zouden blijven en besloot tot aankoop.

De huizen staan op een mooi punt en zijn beeldbepalend voor de omgeving. Beide huizen zijn in 1862 gebouwd en vormen als dubbelhuis één geheel. Zij zijn een voorbeeld van gepleisterd neoclassicisme in de trant van Zocher.

In de loop van 1992 werd met de gemeente overeenstemming bereikt over de aankoop van de huizen. Het duurde nog tot oktober 1993 alvorens het transport plaatsvond. Met deze koop ging onze stichting er voor het eerst toe over om ook buiten de oude binnenstad te restaureren en dan nog wel huizen, die tot de jongere bouwkunst worden gerekend.

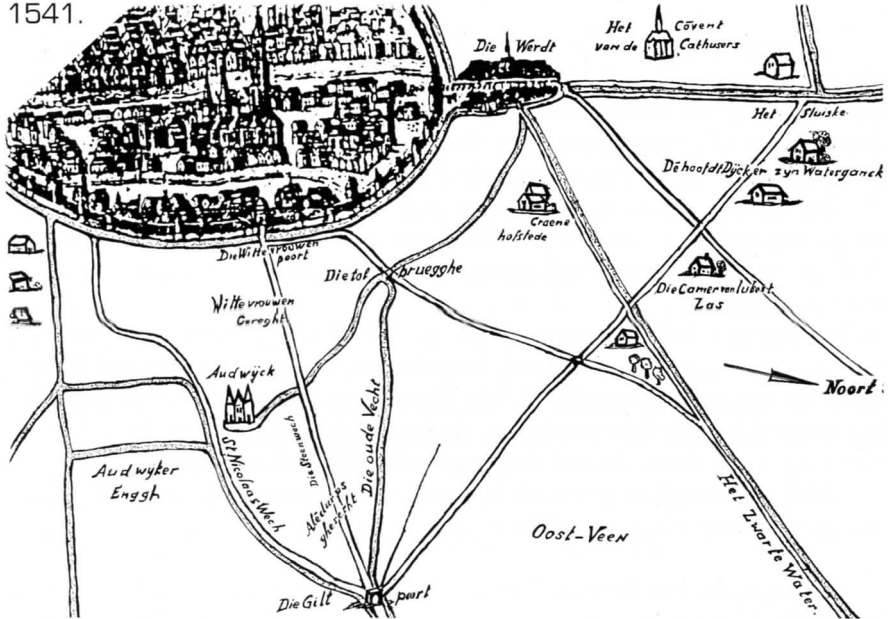
Met de restauratie van de kappen, het stucwerk, de kozijnen en de ramen is in het najaar 1994 een begin gemaakt.

De historie van deze panden en van de bewoners begint bij de bouw in 1862. Maar interessant is ook, wat er vóór die tijd op deze plaats is geweest. Wij zijn op zoek gegaan naar eerdere bewoning en bij die zoektocht is ook de omgeving betrokken.

Over dit stukje Wittevrouwen is heel weinig bekend uit de tijd vóór 1862. Het is daarom de moeite waard verder terug te kijken dan dit jaar, waarin niet alleen deze huizen werden gebouwd maar ook de gasfabriek aan de Kleine Singel in bedrijf kwam en een begin maakte met de bodemverontreiniging die ingrijpende gevolgen heeft gehad voor dit gebied.

De eerste tekening van de omgeving.

Een eerste aanwijzing over dit gebied vonden we op een schilderij uit 1541.

Detail ontleend aan een schilderij van Evert van Schaik, van de omgeving van Utrecht (1541). Wittevrouwen rechtsonder.

In 1528 vond de overdracht plaats van de wereldlijke macht van de bisschop aan keizer Karel V. De grenzen van de stadsvrijheid moesten nauwkeurig worden vastgesteld en na veel getouwtrek kwam in 1539 eindelijk een akkoord tot stand. De resultaten van de onderhandelingen werden door Evert van Schaik in opdracht van de stad vastgelegd op een schilderij in olieverf. Dit schilderij - voltooid in 1541- bevindt zich nu in Centraal Museum te Utrecht. De gebieden die 'binnen en buiten de vrijheid' lagen zijn op dit schilderij resp. groen en wit. Helaas kunnen we de kleuren niet aangeven. Merkwaardig is ook de oriëntatie: het noorden is naar rechts gericht. In die tijd was het geen gewoonte om het noorden op kaarten aan de bovenzijde te situeren.

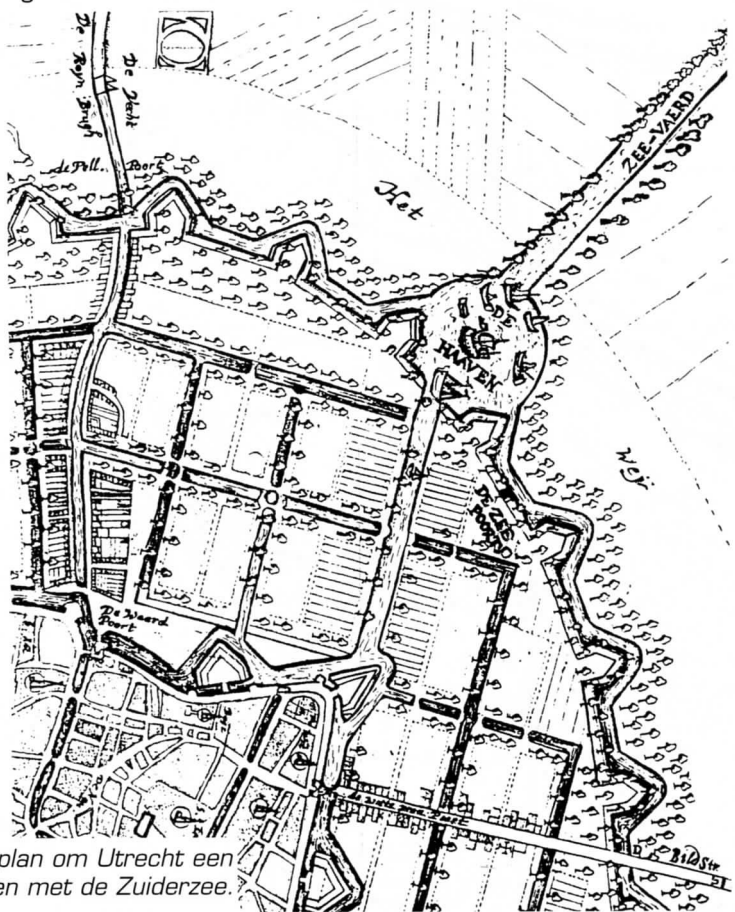
Het gerecht Wittevrouwen, hier dus aan de 'zuidzijde' van de tekening, wordt door de Steenwech (=Biltstraat) in tweeën gedeeld. Alleen die plaatsen zijn getekend, die van belang waren voor de overdracht. De 'Tolbrugge', nu de Kapelbrug op de Blauwkapelseweg, was zo'n belangrijk knooppunt van wegen en vaarwegen.

Utrecht aan zee.

In 1670 schreef Everard Meijster een pamflet over de verbetering en uitbreiding van de stad. Hierin werd een kopergravure afgedrukt waarop zijn plannen waren ingetekend.

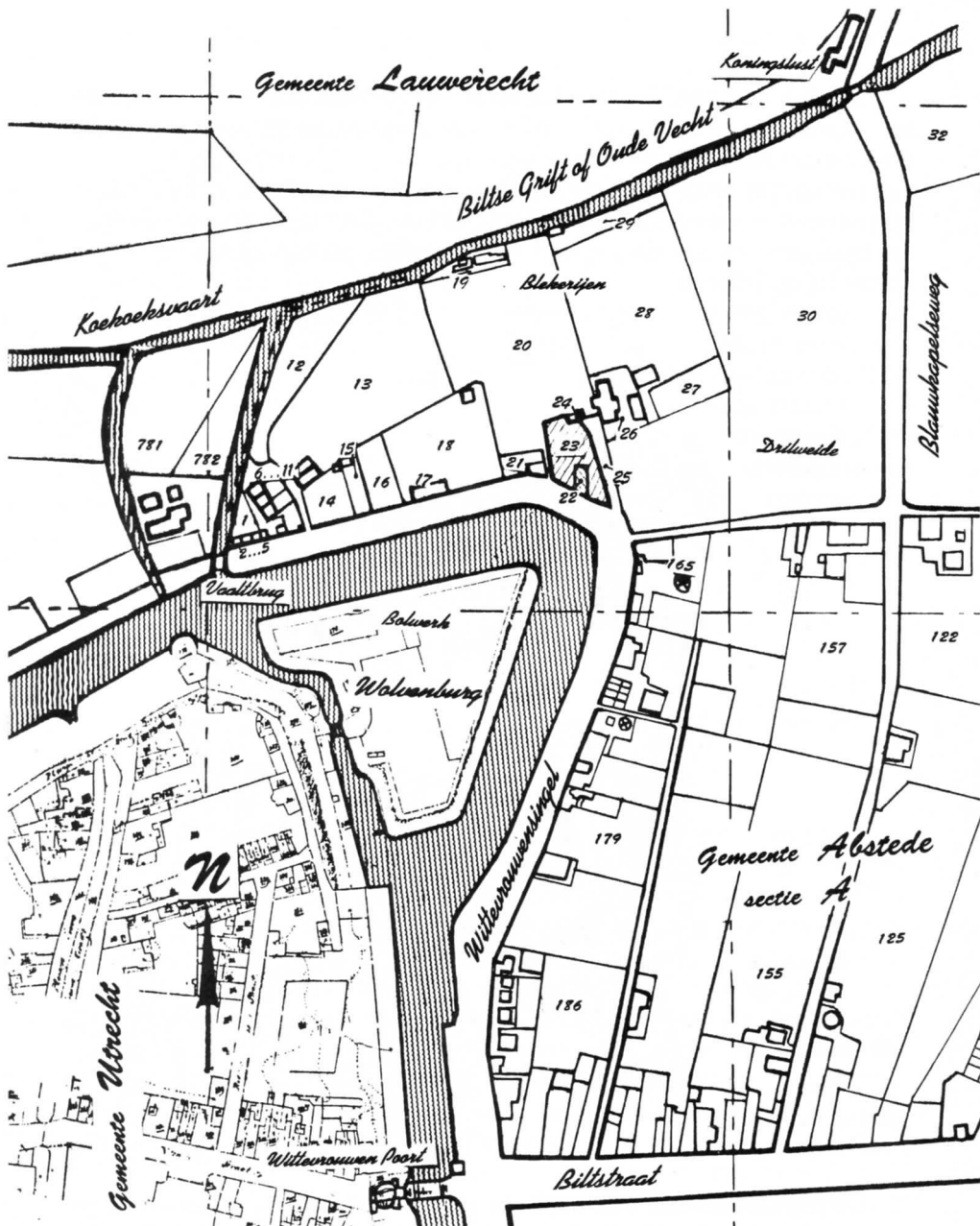
Hij borduurde voort op de uitbreidings-plannen die in 1644 door burgemeester Hendrick Moreelse bij de Vroedschap waren ingediend. De belangrijkste toevoeging van Meijster was de aanleg van een zeehaven bij de Tolbrug.

Met een te graven kanaal naar de Zuiderzee kon Utrecht net als Amsterdam een koopmansstad worden.

Tekening van het plan om Utrecht een verbinding te geven met de Zuiderzee.

De plannen werden niet uitgevoerd.⁽¹⁾ Waren ze doorggegaan dan zouden de huizen die in dit Steen-Goed worden beschreven nooit zijn gebouwd: het verbindingskanaal tussen haven en stadssingel was namelijk precies op de plaats 'gepland' van deze huizen.

Wittevrouwensingel en omgeving in 1821.
Deel van het minuutplan van het kadaster.

De Drilweyde

Op 6-11-1657 verkreeg deken Arent van Cuylenburg het 'directum dominium uyt een perceel lants van het capittel van St. Jan.^[2] Dit perceel grensde oostwaarts aan de 'nieuwe' weg (= Blauwkapelseweg), westwaarts aan het land van de weduwe en de erfgenamen van Johan Heurnius, noordwaarts aan de Oude Vecht en zuidwaarts aan het Drillant, ook wel Drilweyde genoemd. De Drilweyde,^[3] het gebied waar later de gasfabriek zou komen, was reeds in bezit van Arent van Cuylenburg. Hij had nu een aaneengesloten stuk land in erfpacht, groot 2½ morgen. Door vererving bleef het gebied lange tijd in bezit van de familie van Cuylenburg. Bij het overlijden van Maria van Cuylenburg in 1714 was het weiland geappropriëerd tot warmoezeniersland en werd de waarde ervan geschat op f 2500.-.^[4] De perceelgrenzen zijn eeuwenlang in stand gebleven. Haar erfgenamen kregen derde en vierde partjes. In 1729 kreeg een erfgenaam zelfs een vierde part met nog een derde part in een ander vierde part. Na het overlijden van een tweede Maria van Cuylenburg in 1798 ging de Drilweyde in zijn geheel over naar Franciscus Props.^[5] Op 30-9-1808 vond overboeking plaats op naam van Wilhelmina Baars, weduwe van Franciscus Props. Op de eerste kadastrale kaart was Cornelis van der Steen eigenaar. In 1858 besloot de gemeente Utrecht op het terrein van de Drilweide een nieuwe gasfabriek te bouwen. Op een kaart van 1860, met het ontwerp van de gasfabriek, stonden ook een asvaalt en baggerplaatsen getekend. Was dit de vuilstortplaats van Utrecht? Op een latere kaart, uit 1895, werd dit gebied aangeduid met "Gemeentereiniging".

Aan de overkant, op de hoek van de Kleine Singel, woonde al sinds 1823 de puttengraversbaas H. Mulder. Onbemiddeld was hij niet, want in 1857 liet hij op zijn land drie huizen bouwen. Opmerkelijk zijn de beroepen die hij uitoefende: opzichter van de nachtwerkers, opzichter van de secreetputten en in 1860 ook nog koopman in zand. Nu is bekend dat Utrecht tot 1883 nog geen waterleiding had en dat het met de riolering ook droevig gesteld was. De nachtwerkers hadden de taak om de secreetputten leeg te scheppen. Dat gebeurde 's nachts vanwege de stank. De verzamelde inhoud kon voor goed geld verkocht worden aan de boeren.^[6] Een handel met een luchtje, maar wel winstgevend en niet al te ver van huis.

Aan de andere kant van de Blauwkapelseweg, waar nu de Bollenhofsestraat, Griftstraat en Zandhofsestraat liggen, bevond zich in het begin van de 18de eeuw 'de Dell off Zinkpoel'. De naam zegt het al, een inzinking van het terrein, lage grond, waarschijnlijk erg drassig.

Hierlangs liep het Moordenaarspad (een gedeelte van de huidige Gildstraat). Het is nog een raadsel hoe dit pad aan de naam Moordenaarspad kwam. Zou het iets met de moerassige omgeving te maken hebben, met iets wat daar is voorgevallen of is het gewoon de verbastering van Molenaarspad?

Ten zuiden van dit pad lag het 'plantsoen' der landerijen van het kapittel van St. Jan. Een plantsoen was in deze tijd een soort boomgaard, niet alleen met fruitbomen, maar ook met iepen. Iepenhout was een veel gevraagde houtsoort. Het was zeer geschikt voor hakhout, bovendien werden de jonge twijgen in het voorjaar gebruikt als voedsel voor het vee. Voordat de iepziekte toesloeg was Utrecht bekend om zijn iepebomen.⁽⁷⁾

Ten zuiden van de Drilweyde lagen de 'pompen'. Reeds in 1609 werd hier land getransporteerd met de naam 'grote pomp' en 'cleyne pomp'. (de grote pomp was 5 honds land). Ongetwijfeld zullen hier pompen gestaan hebben. Het land behoorde toe aan een grote hofstede. Het Utrechtse pompwater had vanouds een goede naam en werd nog in 1860 naar elders verkocht. Dit gold niet voor alle pompen. Sommige gingen niet verder dan 3 tot 6 meter. Het water was dan onvoldoende door de bodem gefilterd en zag er nog zwart uit, bovendien stonk het.

Rond 1860 was het pompwater in Wittevrouwen betrekkelijk goed. De helft van het aantal pompen had goed drinkwater.⁽⁸⁾

In 1883 werd de waterleiding officieel in gebruik gesteld, maar niet iedereen maakte er direct gebruik van. Men vond pompwater lekkerder.

Opvallend is dat tijdens de oorlogsjaren, 1940-1945, serieus overwogen is om in dit gebied nieuwe pompen te slaan voor het geval er iets met de waterleiding zou gebeuren.

De bleijcken.

Het weiland tussen de Stadssingel en de Biltse Vaart was uitstekend geschikt als bleekveld. Perceel 12 en 13 waren in 1636 de bleken van Cornelis de Bleijker. Pas op 29-1-1759 werd weer melding gemaakt van deze bleken. Er vindt dan een 'estimatie' (= schatten van de waarde) plaats van de boedel van Johannes Reaal, bestaande uit 1½ morgen lands, zijnde 'eene bleickerije aan de Stadscingel te Utrecht achter de Plompen Toren', compleet met 'huyzinge, schuur en washuis'. Erfpacht moest betaald worden aan 't Kapittel van de Dom (f 30,-) en aan 't Kapittel van St. Jan (f 6,- en 9 stuyvers). Toen op 27-12-1799 Anthony Castelein de blekerij kocht zal er een eind gekomen zijn aan het bleken. Op de eerste kadasterkaart (1821) is de blekerij veranderd in moesland met in de hoek een tiental huisjes. De percelen 1 t/m 13 zijn dan in bezit van de weduwe Kastelein, rentenierster.

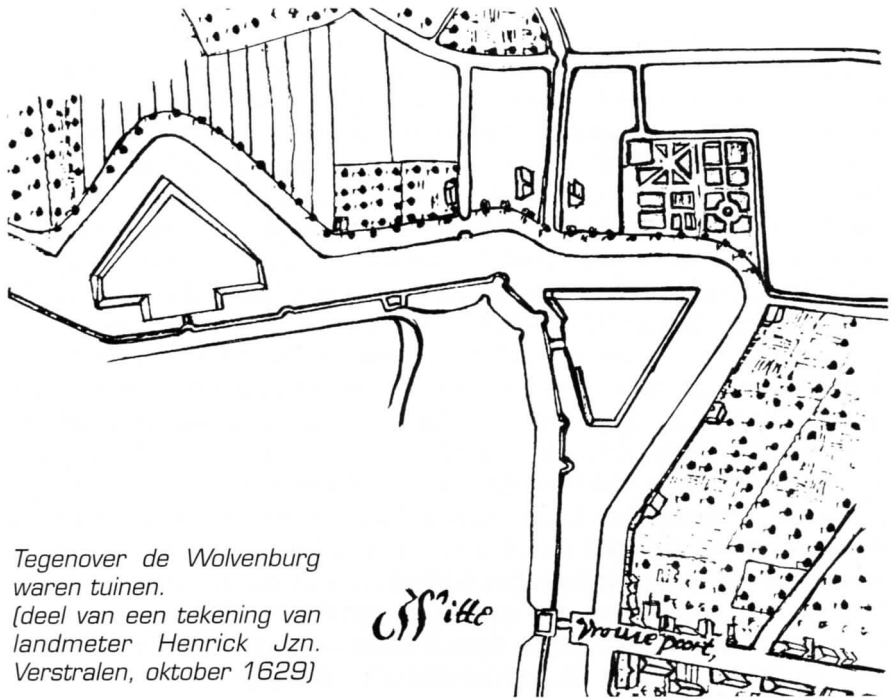
Ook bij de Drilweyde bevond zich rond 1600 een bleekveld. Margaretha Uyttenbogaert, weduwe van Johannes Heurnius, verkocht op 9-12-1656 een stuk weiland aan de bleker Jan Jansz. van Vlooten, anders genaamd Jan Jansz. Pellen. Tevens kreeg hij een 'vrijen uytwech over de laan ofte stege.' Erfgenaam Adriaen Heurn of deftiger Adriaen Heurnius, (advocaat in de Ed. Hove van Utrecht) sloot op 6-8-1662 een akkoord met Jan Jansz. 'betreffende de knootbomen, loodsen enz.' Adriaen wilde langs Jan Pellen's bleyck 'opgaande bomen' planten. Hiervoor in ruil mocht Jan langs zijn huis een loods zetten tot over de sloot. Volgens een plecht van 19-11-1668 bestond deze blekerij uit een 'stuck weylant met huysinge, schuyren, waschhuys, getimmer, bepotinge ende beplantinge, grenzend noordwaarts aan de Oude Vecht off Biltsche Grift, oostwaarts en zuidwaarts aan A. van Cuylenborch met de Drilweyde en westwaarts aan Adriaen Heurnius met hoff ende laen'. Op 12-7-1794 gaat de blekerij naar Cornelis Maree.

De blekerij had nog steeds zijn uitgang 'door zeekere steegh aan 't Cingel uitkomende' en bestond nu uit 'ruyme huyzinge en waschhuys annex schuur, zijnde geappropriereerd tot stallinge, wagenschuur en berging van hout en turf; mitsgaders een spoelhuys aan de Biltsche Vaert, 3 waakhuisjes alsmede 6 akkers land door 5 slooten van elkander gescheiden'. Een van die akkers was tot warmoezeniersland aangelegd met bepoting en beplanting. Oostwaarts nog steeds de Drilweyde, westwaarts Floris Petrus van Ewijck, Heere van de Bilt.

Volgens het minuutplan van 1821(zie pag. 4) is de bleker Pieter Baars de eigenaar van de blekerij. Deze blekerij omvatte de percelen 24 t/m 29, resp. nr 24 huis, nr 25 moesland, nr 26 huis, schuur en plaats, nr 27 boomgaard, nr 28 weiland (de bleek), nr 29 weiland en schuur.

Speelhuysjes en buitenhuysjes.

Het gerecht Wittevrouwen behoorde met het gerecht Abstede tot de Ambachtsheerlijkheid Groot Covelswade. De landerijen langs de stadssingel tussen Wittevrouwenpoort en de Weerdpoort waren grotendeels bezit van het kapittel van St. Jan. Ons gebied, daar waar de 'stadssingel' naar het westen buigt, tegenover de Wolenburg, was in erfpacht bij Thomas Heurnius, 'raed en rentmeester der domeynen'. Na zijn dood in 1636 werd hij opgevolgd door zijn zoon Johannes Heurnius. Het gebied vlak langs de singel werd in de loop der jaren opgedeeld in kleine perceeltjes en verhuurd aan warmoezeniers en aan kooplieden die er hun 'buitenhuysjes' hadden. Al in 1665 wordt 'een hoff ende speelhuys' vermeld aan de andere kant van de 'doorganck' naar de hoff van J. Heurnius.

Tegenover de Wolvenburg
waren tuinen.
(deel van een tekening van
landmeter Henrick Jzn.
Verstralen, oktober 1629)

Dirck de Gooyer, oud-burgemeester van Utrecht, verkreeg op 5-5-1636 uit het bezit van J. Heurnius een 'hoff' aan de stadssingel. Deze tuin werd noordwaarts en westwaarts begrensd door de 'bleycken' van Cornelis de Bleycker.

Johannes Heurnius verkocht op 5-10-1647: 'Huysinge, hoff, berch ende schuer' aan Reyer Cornelis van Barnevelt. Doordat de belendingen zijn aangegeven, krijgen we al een aardig beeld van de situatie:
 'achter: de hegge van de hoff van Johannes Heurnius, oostwaarts: de Drilweyde ende de laen van de huysinge van Johannes Heurnius, westwaarts: de doorganck van deszelfs hoff, zuidwaarts: de stadscingel en noordwaarts: de hoff van Johannes Heurnius'.

Mogelijk is dit het perceel waarop later 'onze' huizen zouden komen te staan.

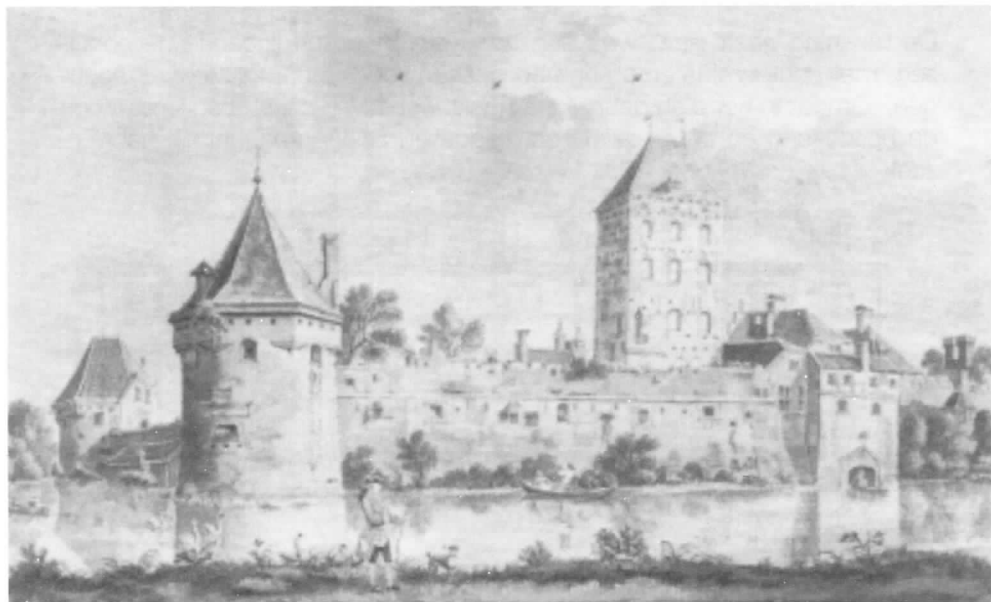
Pas op 28-11-1730 wordt weer een transport geregistreerd van ons mogelijke perceel. Het transport bestaat dan uit 'huysinge, erve, hoff geappropieerd tot twee hoven met beplantingen en bepotingen'. De belendingen blijven steeds dezelfde, alleen de laen en de achterliggende hof zijn nu van de erfgenamen van Willebrordus van Dalenoort

Johannes van Laeckervelt, 'apothecaris binnen Utrecht', en zijn vrouw Cornelia worden de bezitters. In de 17de en 18de eeuw kochten veel apothekers grond buiten de bebouwde kom van de stad om er hun geneeskrachtige kruiden te verbouwen. Ook Laeckervelt zal daartoe een tuin hebben gehad. Het geheel werd omringd door een stenen muur. Dat blijkt negen jaar later als zij een plecht van f. 600. opnemen bij Abel Coole. 'Sinjeur' Johannes Laeckervelt woonde zelf binnen de Weerdpoort over de Hoge Sluijs; waarschijnlijk had hij daar zijn apotheek.

Abel Coole, die secretaris was van de Balye des Ridderlijken Duytschen Ordens binnen Utrecht, verkreeg op 14-12-1737, waarschijnlijk in erfpacht van St. Jan, maar liefst drie tuinen: 'een thuyne met steene speelhuys en steene muur, samen met een thuyne etc. gelegen aan 't Cingel achter het eerste Bolwerk (Wolvenburg) benoorden de Wittevrouwenpoort. en een thuyne etc. gelegen aan de Stadscingel tussen Weerd en Wittevrouwenpoort omtrent de Drillweyde'.

Op 3-2-1781 gaat ons perceel naar Bart van 't Hek: 'huysinge, erve met een hof'. De plecht van f.600.- rust dan nog steeds op het perceel maar staat nu op naam van de weduwe van Abel Coole, Maria Both.

In 1807 verkoopt Bart van 't Hek zijn bezit aan Cornelis Maree, die het in 1821 weer verkoopt aan Dirk van Spankeren.

Het uitzicht op de stadsmuren vanaf de plaats waar nu 'onze' huizen staan met de torens De Wolf, De Vos en de Plompetoren. (Jan de Beijer, 1744)

De bouw

Op 31 oktober 1861 werd bij 'de Edelachtbare Heeren' B.&W. van Utrecht een verzoek ingediend met de volgende tekst:

Ondergetekende, C.J. Knierum, woonende Kromme Nieuwegracht G365 geeft eerbiedig te kennen dat hij het plan heeft een woning af te breken, staande Wijk I nr. 97 (Abstede) en in derzelve plaats en op het onbebouwde erf — grenzend ten N. aan het eigendom van de gezusters Baars, ten Z. aan de Wittevrouwensingel, ten W. aan het eigendom van G. Kaptein en ten O. aan de nieuw te bouwen gasfabriek — te bouwen vier nieuwe woningen, volgens nevensgaande tekening.

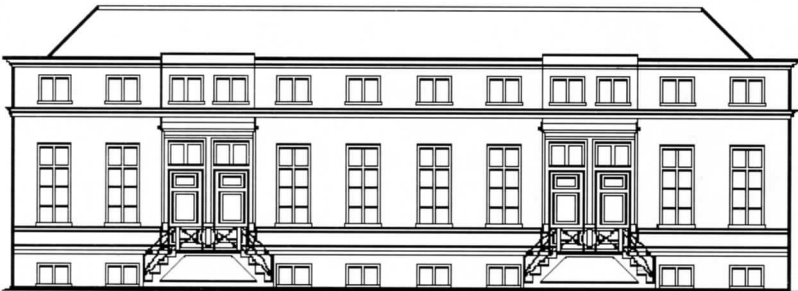
Nu is zijn beleefdelijk verzoek dat Uwer achtbare Heeren hunne goedkeuring gelieve te geven, hetwelk doende,

[was getekend] C.J. Knieriem

Erg duidelijk over zijn eigen naam is hij niet. In het eigenhandig geschreven verzoek gebruikt hij de naam Knierum en Knieriem. In andere akten wordt de naam als Knierim geschreven. De drie vormen komen heden ten dage nog voor.

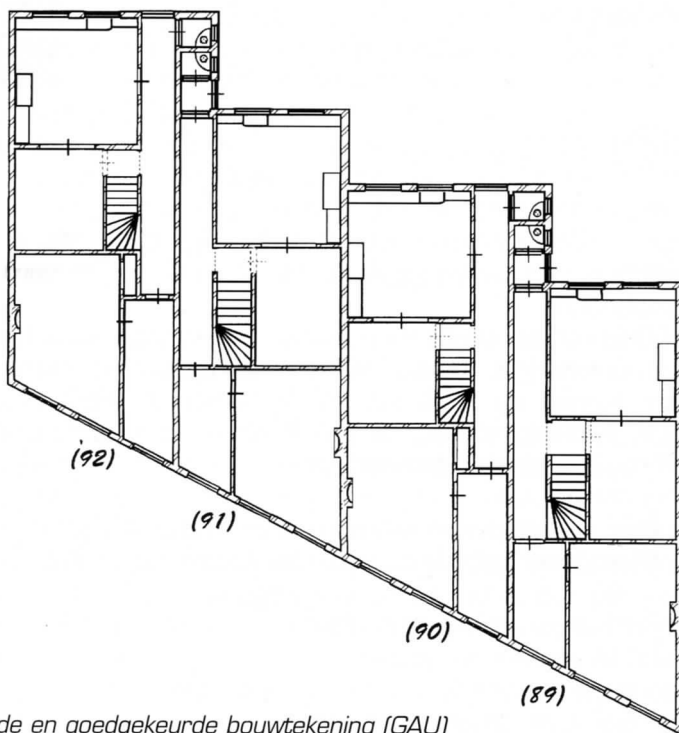
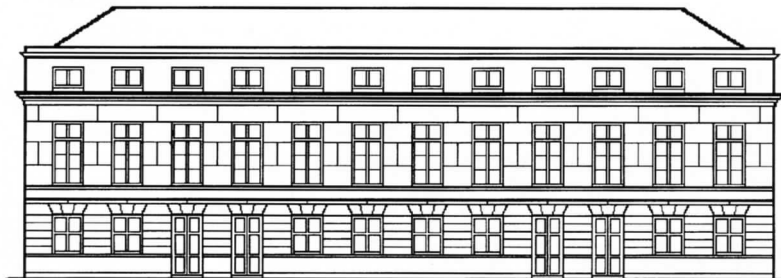
Ook verwisselt hij in dit verzoek zijn voorletters: hij is geboren, huwt en overlijdt als Johannes Carel maar hier gebruikt hij zelf de initialen C.J.

De tekening geeft vier, twee aan twee symmetrisch liggende herenhuisen, met souterrains en statige bordessen voor de ongelijkvloerse ingangen. Omdat in het plan gebruik gemaakt wordt van de 'stadsgrond', door de bordessen en de keldergaten, reageren B&W. negatief op het verzoek.

*Bouwtekening,
31-10-1861,
van het
afgekeurde plan.
(GAU)*

Op 21-11-1861 levert Knieriem een nieuwe tekening in, die wel de goedkeuring van B&W. kan wegdragen. Dit tweede verzoek 'voor de bouw van vier huizen, nabij de in aanbouw zijnde Gasfabriek' wordt goedgekeurd. Momenteel zijn er nog maar twee van de vier gebouwde huizen over. Op die verandering komen we nog terug.

De tweede en goedgekeurde bouwtekening (GAU)

*De vier huizen in 1900.
(GAU/TA, fotograaf onbekend)*

De huizen van Knieriem waren niet de enige die gebouwd werden begin jaren zestig van de vorige eeuw. Het landelijk gebied werd in hoog tempo volgebouwd.

Rond 1850 waren er steeds meer statige herenhuizen verschenen aan de Wittevrouwensingel, tussen Wittevrouwenpoort en Kleine Singel. Daarachter, tussen de Biltstraat en de Gildstraat, werden langs de Kapelstraat, de Goedestraat, de Bekkerstraat, de Poortstraat en de Oude Kerkstraat hele blokken neergezet.

Tegenover de huizen van Knieriem werd tussen 1852 en 1855 de 'cellulaire gevangenis' gebouwd op de plek waar vroeger het bolwerk de Wolvenburg lag. De Wolvenburg, aangelegd tussen 1576 en 1580 in verband met het verzet tegen de Spanjaarden, was in 1672 tegen de Fransen niet te verdedigen geweest.

In de 17de eeuw werden de stadswallen ernstig verwaarloosd. De toren de Wolf is nog blijven staan tot 1852.^(B)

De eigenaren.

Op 8-2-1862 verschenen voor notaris E. van Zijtveld:

- 1- mejuffrouw Aaltje van der Haar, echtgenote van en bijgestaan door Johannes Coenraad Schrader, wijkmeester, die verklaarden verkocht te hebben aan
- 2- Jan Carel Knieriem, winkelier, en aan Hendrik Willem Schrader, zonder beroep, een stuk grond of ledig erf, gelegen buiten de Wittevrouwenbarrière, aan de Singel nabij de nieuwe gasfabriek kadastraal bekend als gem. Abstede, sectie A nr. 22, huis, schuur, plaats, 125 ca, en sectie A nr. 23, tuin, 720 ca.

De akte vermeld verder dat de kopers het perceel kennen en geen betere beschrijving begeren; dit is logisch want ze zijn zoon resp. schoonzoon van de verkopers. Waarschijnlijk is dat ook de reden dat de koopsom maar f 1000.- bedraagt; een zacht prijsje, ook voor die tijd. Merkwaardig is dat ze het kopen als een ledig erf, terwijl het perceel bij het kadaster vastligt als met huis en schuur bebouwde grond: is op het moment van de de koop alles al afgebroken?

De verkoopster, Aaltje, verkreeg het goed in 1836, als enige erfgenaam, van Dirk Hendriksen van Spankeren volgens een in 1822 opgesteld testament. Van Spankeren had het perceel in 1821 gekocht van Cornelis Maree (zie pag. 9) op een publieke veiling. Aaltje huwde in 1823, in gemeenschap van goederen, met Johannes Coenraad Schrader.

Dirk van Spankeren was daarbij getuige, als oom van de bruid. Een jaar later woonden ze gedrieën, volgens de volkstelling van 1824, aan de Singel, wijk I, nr. 97.

Dit is het huis dat werd afgebroken om plaats te maken voor de vier herenhuizen.

Wijkmeester.

Tussen 1837 en 1859 is Johannes Coenraad Schrader Wijkmeester van de Bloedkuil (N.O.-deel van de stad, Wijk H).⁽⁹⁾ In 1860 kreeg hij de kans om Wijkmeester van Wijk I te worden (het huidige Wittevrouwen). Dat leverde hem een jaarwedde op van f 600.-, veruit het hoogste bedrag vergeleken met wat andere wijkmeesters verdienen.

Maar hij moest er hard voor werken omdat Wijk I een grote wijk was met ± 3000 inwoners.

Een wijkmeester was een direkt ondergeschikte van B.& W. Iedere dag,

behalve op zon- en feestdagen, diende hij op vaste tijden op zijn kantoor aanwezig te zijn.

Wekelijks behoorde hij bezoeken af te leggen aan alle wegen, straten, stegen, gangen, pleinen en bruggen. Hij moest zorgen dat de straatverlichting (gaslantaarns) in orde was, dat de gezondheidsdienst naar behoren werkte en het bevolkingsregister bijhouden. Voorts moest hij de inwoners op de hoogte brengen van hun plichten en ze daarop wijzen. Onbekende of verdachte personen, die zich in zijn wijk ophielden, moest hij in de gaten houden en bij oproer, brand, misdaad, enz. direct hulp gaan bieden en de politie waarschuwen. Tijdens de uitoefening van zijn ambt moest hij zijn erkenningstekens dragen.⁽¹⁰⁾

Gelukkig had Johannes Coenraad Schrader, de wijkmeester, wel drie 'wijkboden' als hulp, anders zou hij geen tijd hebben voor zijn tweede baan, nl. 'Opzigtter der Hooikade en der wegers'

In deze jaren heette het stuk singel tussen Kleine Singel en Vaaltbrug ook wel de Hooikade. Hier meerden de hooischepen af, die bij de Vaalt-brug binnenkwamen.

*Omdat in 1904 de turfmarkt werd verplaatst van de Asch van Wijckskade naar de Wittevrouwensingel meerden van toen af ook de turfschepen af op de Wittevrouwensingel. De turfschepen hadden hun losplaats tussen de Wittevrouwenbrug en de Kleine Singel; de hooischepen tussen de Kleine Singel en de Vaaltbrug. Tot in de zestiger jaren heeft daar nog een schip gelegen, waar de oude mevrouw Van der Linden turf verkocht.
(GAU/TA, 1931)*

Familiezaken van de Schraders

Het echtpaar Schrader had drie kinderen: Johannes Zacharias (1825), die later vertrok naar Amsterdam; Hendrik Willem (1828) en Elisabeth Alida (1831).

Elisabeth trouwt 17 juli 1861, op 29-jarige leeftijd met de 40-jarige Jan Carel Knieriem, weduwnaar van Maria van Meerten met wie hij in 1849 was getrouwd. In 1850 woonde hij in de Vinkenburgstraat G 98, als winkelier in borstelwerk, bovendien was hij 'tafelbediende'.

In 1860 vinden we hem terug aan de Kromme Nieuwe Gracht G 345, handelaar in kruidenierswaren en nog steeds tafelbediende. In het bevolkingsregister wordt hij ook met 'kerkdienaar' aangeduid. Het is heel goed mogelijk dat met tafelbediende hier diaken wordt bedoeld.

Uit zijn eerste huwelijk had hij zeker één dochter, Maria Elisabeth (1852) en één zoon Hendrik (1855). Het huwelijk van Jan Carel Knieriem en Elisabeth Schrader was geen succes. Op 18-1-1865 scheidde het paar van tafel en bed.

Een jaar later worden de vier in 1862 gebouwde huizen verdeeld. Er is bij de verdeling ook sprake van een huisje daarachter. De geschatte waarde van de vier huizen plus het huisje daarachter bedroeg f 17100,-. De schulden van f 14373,- bestonden uit twee hypotheke van resp. f 8500,- en f 5000,- en een rekening van f 873,- t.b.v. timmerman Reijnders en metselaar Nahuizen. Zowel bezit als schulden werden 'tot genoegen' verdeeld.

Knieriem krijgt het huis 'dat het verst van de gasfabriek is gelegen.', Wijk I nr. 97 (=92). De drie andere huizen en het huisje daarachter gaan naar Elisabeth ($\frac{1}{3}$ deel) en haar broer ($\frac{2}{3}$ deel).

In 1866 woont wijkmeester Schrader met vrouw, dochter en zoon op nr. 91. Na de dood van hun ouders in 1880 vertrekken Hendrik en Elisabeth Schrader tijdelijk naar de Kapelstraat. Hendrik is dan 'geëmployeerd aan de Gasfabriek' en Elisabeth nog steeds gescheiden van tafel en bed. Zij verkopen hun huis, nr. 91, in 1884 aan..... Jan Carel Knieriem voor f 5900,-. Korte tijd later wonen broer en zus weer in één van de huizen, maar nu op nr. 89, dat sinds 1885 gemeentebezit was. In 1891 vertrekken ze definitief, deze keer naar Mariaplaats 15.

Familiezaken van de Knieriems

Jan Carel Knieriem woonde tot 1894 op nr. 92 met zijn ongehuwde dochter Maria Elisabeth en zoon Hendrik, die inmiddels weduwnaar was geworden. Maria Elisabeth ging met haar vader in 1894 mee naar

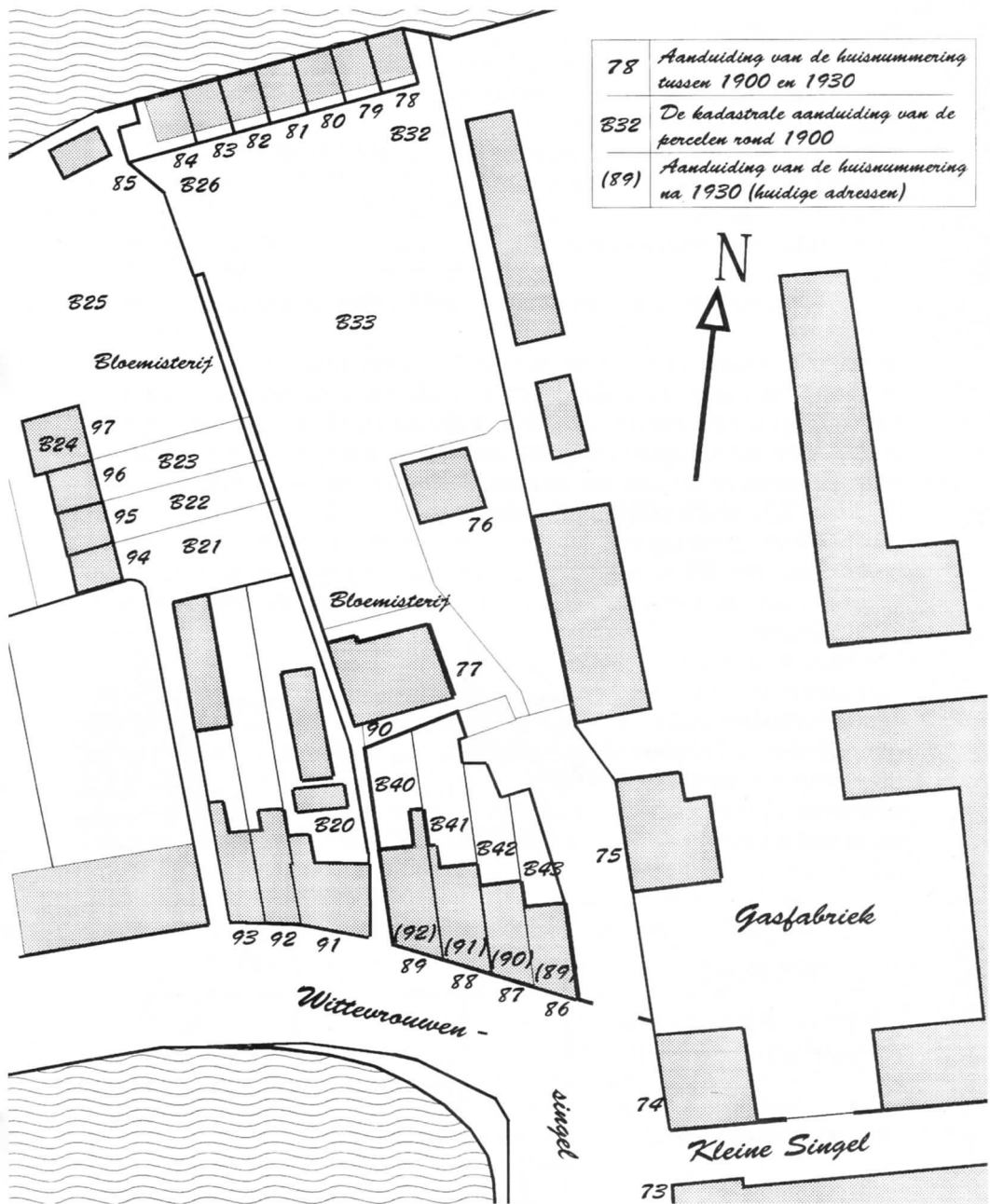
Lange Jufferstraat 5. Jan Carel overlijdt 15 april 1899, op 77-jarige leeftijd, in Oosterstraat 9, waar hij 3 huizen bezat (nrs. 7, 9, 11). In zijn overlijdensakte is Jan Carel Knieriem nog steeds officieel gehuwd met Elisabeth Alida Schrader, maar die woonde elders. Zijn dochter Maria Elisabeth blijkt nu, volgens gegevens van het kadaster, gehuwd te zijn met de evangelist J.H.Weidner.

Johan Hendrik Weidner werd ± 1847 in Den Bosch geboren als zoon van Johan Christiaan Weidner. Toen hij in 1902 overleed, was hij gehuwd met Maria Elisabeth Knieriem en weduwnaar van Neeltje Boef, Catharina Hoenders en Margaretha van der Sluijs. Was hij de grootvader van Johan Hendrik (Jean) Weidner, de man achter 'Dutch-Paris' die tijdens de oorlogsjaren '40-'45 in Frankrijk een vluchtroute opzette voor o.a. de vele Nederlanders die via Frankrijk naar Engeland ontsnapten? Van hem is bekend dat hij uit een familie van Zevendedagsadventisten stamde. Dan zou zijn mogelijke grootvader, de evangelist, in Utrecht een van de eerste Adventisten geweest kunnen zijn.⁽¹¹⁾

Op 24-4-1894 verkocht Jan Carel Knieriem, stoelenzetter in de St. Janskerk, hij was toen 72 jaar, zijn herenhuis bij de gasfabriek, nr 92. voor f 8000.-. aan Johannes Jacobus Hackfoort, koopman en winkelier, aan Bernardus Franciscus Hackfoort, rijkstelegrafist te Amsterdam en aan Antonius Snoeck, directeur der Levensverzekeringsmaatschappij 'Pietas', die gehuwd was met Alberta Maria Hackfoort. Bij deze verkoop was er wel de voorwaarde dat de eigenaar van 91, de gemeente Utrecht, het recht had een gedeelte van een slaapkamer boven de keuken van 92 op kosten van de gemeente af te breken. Ook werd nog vermeld dat de eigendomsbewijzen van Knieriem niet voorhanden waren.

De grond achter de huizen, tot aan de Biltse Vaart, behoorde aan de familie Hackfoort en werd in percelen verdeeld verhuurd. Twee percelen waren ingericht als bloemisterij en waren elk verhuurd voor f 4,50 per week. Achter aan het water was een rijtje zeer kleine arbeiderswoninkjes, met voortuintjes, gebouwd: op de plattegrond aangegeven met de kadasternrs. B 26 t/m B 32. Het gehele rijtje leverde een huur op van f 15,- per week. Ondanks de gasfabriek en het daarnaast liggende Vaaltterrein werd er ook nog steeds gebleekt! De nrs. B21 t/ B25, stonden in 1900 bij het kadaster te boek als huisjes met bleekveldjes.

In 1909 kocht de gemeente Utrecht in één koop alle grond van de familie Hackfoort waaronder ook Wittevrouwensingel 92. De woninkjes werden korte tijd later gesloopt.

De huizen en de omgeving rond 1900 met de toenmalige adressen en kadasternummers.

De huizen 92 en 91

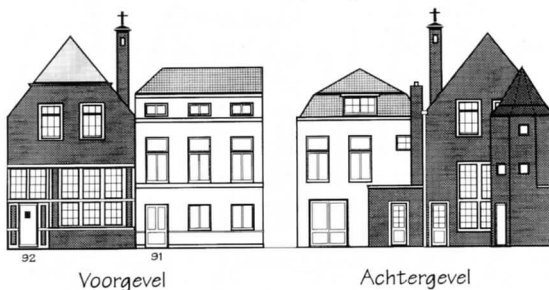
Op nummer 92 kwam in 1897 de fotograaf A.C. Thomann te wonen.⁽¹²⁾ Waarschijnlijk werd dit pand in 1902 afgebroken; de Hackfoort's waren toen eigenaar. Thomann verhuisde naar het buurpand 93, waar hij tot 1935 een fotozaak had.

Fotografisch Atelier,
 Wittevrouwensingel No. 89, vierde huis via de Gasfabriek.
 Onvergangk. Crayon vergrooting,
half levensgroot. f 5.--.
 ——— Overige formaten naar verhouding. ———
 Aanbevelend:
ANTON C. THOMANN.
Excellente vermelding Intern. Photogr. Tent. Berlijn 1900.
 Diploma Groningen 1901.

Reclame van de fotograaf Thomann, 1901 (privé collectie S. Wachlin).

Onduidelijk is waarom dit hoekpand, nr 92, werd afgebroken en wanneer er een nieuw pand werd neergezet. In 1909 kocht de gemeente Utrecht het huis en richtte het in als Wijkkantoor. In 1917 vond er een verbouwing plaats. De bouwtekening laat zien dat de indeling van nr. 92 op dat moment anders is dan de indeling ten tijde van de nieuwbouw van Knieriem c.s. Het heeft nu een kantoorindeling. De trap in het midden van het huis is verwijderd en vervangen door een traptorentje aan de achterzijde. Nr. 91 is volgens deze tekening nog in de oude staat en al in bezit van de gemeente Utrecht. Hier woonde Wijkmeester H.J. Schevikhoven.

Om hem 'in directe gemeenschap met zijn kantoorlokaal te brengen' werd in 1917 een doorgang gemaakt in een muur op de begane grond tussen nrs. 91 en 92.

VERBOUWING

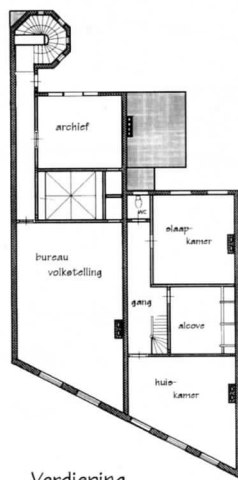
KANTOOR EN WONING
VAN DE WYKMEESTER.

PERCEEL:
WITTEVROUWENSINGEL

Bouwtekening, 1917 (GAU).

Begane grond

Verdieping

Omstreeks 1920 vond weer een verbouwing plaats; ditmaal aan beide panden. Vermoedelijk kregen ze toen hun tegenwoordige uiterlijk.

Enige jaren later, in 1923, kwam er een eind aan de indeling in wijken. De wijkkantoren werden opgeheven en ontruimd. Op nr. 92 kwam een Bureau voor beroepskeuze. De doorgang op de begane grond werd weer gedicht en de familie Schevikhoven bleef op nr. 91 wonen.

In 1934 vestigden de Mormonen zich in nr. 92. Ruim dertig jaar hebben zij hier hun kerk gehad. In 1967 ging deze kerk van Jezus Christus van de Heiligen der Laatste Dagen naar de Prinses Irenelaan, maar het pand behield een religieuze bestemming.

Ditmaal waren het de Jehova's Getuigen die zich in het pand vestigden. In 1991 konden zij de twee panden (nrs. 91 en 92) van de gemeente Utrecht kopen. Met veel enthousiasme gingen de Getuigen aan het renoveren. Bewust werd rekening gehouden met de oorspronkelijke bouw. Zelfs het gevelsteentje van de gemeente Utrecht kreeg weer een plaats in de voorgevel. De reeds afgebroken muur achter de panden werd vervangen door een nieuwe. Zou die oude muur dezelfde zijn geweest als waarvan in de 18de eeuw al werd gesproken?

De loodsen van de gemeente die daar nu nog achter staan zullen binnenkort worden afgebroken.

De huizen 90 en 89

Deze huizen waren al sinds 1885 in bezit van de gemeente Utrecht en hebben geen spectaculaire verbouwing ondergaan. De benedenverdieping was oorspronkelijk bedoeld voor het personeel. Bij het hoekhuis, nr 89, is dat duidelijk te zien: beneden de keuken met twee dienstbodekamers en aan de zijkant een deur voor de leveranciers.

Op nr. 90 woonde sinds 1864 Charles Henry Dumont met zijn echtgenote Elisabeth Roll. Begin jaren tachtig kwamen daar nog twee kleindochters bij. De eerste, Henriette Maria Elisabeth Dumont vertrok in 1883 op 19-jarige leeftijd naar Oost-Indie. De tweede, Johanna Elisabeth ten Hove, bleef na de dood van haar grootmoeder in 1886, in het huis wonen. In 1889 vertrok zij naar Groningen. In 1892 stierf Charles Henry Dumont. Nu kon de gemeente zelf over het pand beschikken. Even leek het een doorgangshuis: in korte tijd werd het door verschillende families bewoond totdat in 1896 Hubertus Johannes van Gool er zijn intrek nam met vrouw, dochter en zoon. Hubertus was hoofdonderwijzer in de 'celgevangenis' en toen 50 jaar oud. Tot zijn dood in 1917 - op 71-jarige leeftijd - is hij daar onderwijzer gebleven: pensioen was er nog niet.

Van 1926 tot in de jaren zestig bewoonde G. Nieuwenhuijzen het pand. Hij was werktuigkundig opzichter van de gasfabriek.

In het laatste huis, nr. 89, kwamen in 1886 Hendrik en Elisabeth Schrader te wonen. In dezelfde tijd woonde ook Hendrik Cornelis Bouwer, directeur van de 'cellgevangenissen' op dit adres. Bouwer woonde dan wel hemelsbreed niet ver van zijn werk, maar 't was wel een stuk omlopen. Of zou hij gebruik hebben gemaakt van een overhaalschuitje bij de Plompetoren?

Tien jaar later is iedereen weer vertrokken en neemt de familie Ringelsteijn zijn intrek. De heer des huizes was mineraalwaterfabrikant. Hij heeft hier enkele jaren gewoond met zijn vrouw Hendrika Maria de Kruijff en negen kinderen in de leeftijd van 2 1/2 tot 29 jaar. Ook de oudste zoons waren mineraalwaterfabrikant. Kwamen zij op het zuivere pompwater af? Van 1902 tot 1927 hadden ze een limonadefabriekje in de Oude Kerkstraat 29.

Latere bewoners waren allen employees van de gasfabriek.

Naschrift

De oude akten tonen aan dat de grond gelegen tegenover de Wolvenburg, tussen Singel en Oude Vecht, vele eeuwen gebruikt werd als warmoeseniersland, weiland, kruidentuin of bleekveld. Ook hebben op deze plaats burgers van de stad een 'buiten'-tuin gehad al of niet met 'speelhuis', moestuin en boomgaard. Dit was een vorm van recreatie van onze welgestelde voorouders in de zeventiende en achttiende eeuw, waarbij men ook nog het voordeel had van groente en fruit van eigen bodem.

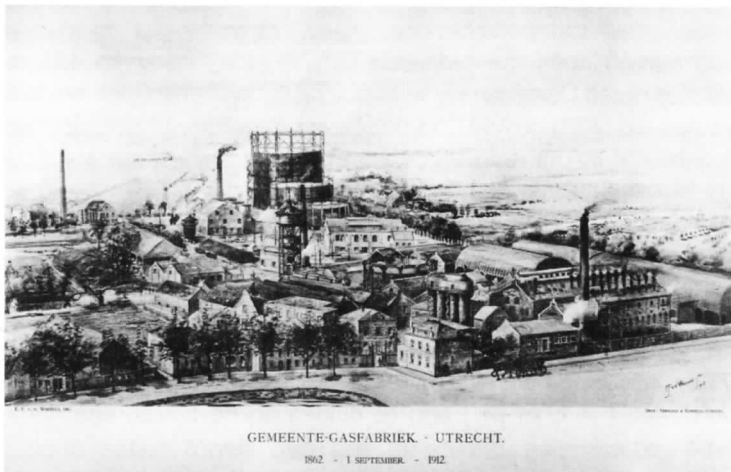
In de negentiende eeuw verdwijnt geleidelijk het landelijk karakter van het gebied. Oorzaken waren de noodzakelijkheid van uitbreiding van de stad buiten de singels en de opkomende industrie. De gemeente kocht veel grond aan en ook wel huizen wanneer die op een strategisch punt lagen. Dit was hier het geval. In de twintiger jaren heeft er een plan bestaan om de huizen aan de Wittevrouwensingel, nrs. 89 t/m 94, af te breken om de mogelijkheid te krijgen daar een verbindingsweg met Tuinwijk aan te leggen. Het is gelukkig niet doorgegaan.

Ze staan er nog en worden opgeknapt. Ook het terrein waar de gasfabriek stond wordt weer groen. Nu geen Drilweide meer maar een park. Als alle werkzaamheden gedaan zijn zal dit stukje Wittevrouwen veel aan schoonheid herwonnen hebben.

Bronnen en Noten.

- 1 - Ed Taverne: In 't land van belofte: In de nieuwe stad, 1978.
- 2 - Het directum dominium is het blote eigendom.
- 3 - Drilweyde. Het woord 'dril' zou kunnen doen denken aan het drillen van soldaten. Ook een bepaalde manier van zaaien heet drillen, maar dat lijkt niet erg waarschijnlijk in de 17de eeuw. Ook werd deze plek met de naam 'Drillant' aangeduid.
Deze namen doen meer denken aan 'trilveen': laagveen dat op water rust. De naam Oostveen verwijst ook naar de veenachtige omgeving. De Oostveense Dijk liep waar nu de Blauwkapelse weg loopt. Tenslotte kan de drilweide ook uit trilgras hebben bestaan, een grassoort die in onze lage landen veel voorkomt.
- 4 - GAU: Transp. & Pl. Abstede, Transportakte, 5 - 10 - 1714
- 5 - GAU: Transp. & Pl. Abstede, Transportakte, 26 - 11 - 1798
- 6 - P.D. 't Hart: Utrecht en de cholera, Stichtse Historische Reeks
- 7 - H. Kuiper, e.a.: Utrecht bomenstad.
- 8 - Ach, lieve tijd, dertien eeuwen Utrecht en de Utrechters
- 9 - 1795: Invoering van het systeem om de wijken in de stad met een hoofdletter (A t/m M) aan te duiden en de huizen een nummer te geven per wijk.
1879: Invoering van huisnummers per straat (in de buitenwijken)
1890: De wijken A t/m M worden 6 afdelingen
1898: De afdelingen worden met cijfers aangeduid.
1923: Afschaffing aparte wijken.
- 10 - GAU: Chr. W. Vermeijs, Plaatselijke verordeningen, reglementen enz. der gemeente Utrecht, 1887.
- 11 - Gesprek met een familielid.
- 12 - In de loop der jaren vonden de volgende omnummeringen van de adressen plaats:

	1810	1890	1900	1931
1	Wijk I nr 97	13	89	92
2	Wijk I nr. 97 A	14	88	91
3	Wijk I nr. 97 B	15	87	90
4	Wijk I nr. 97 C	16	86	89

Uitgave:	Het Utrechts Monumentenfonds
Tekst en foto's:	Drs. M.G. Brits-Oversteegen
Lay-out:	Dirk van Sichem
Druk:	Storm grafische produktie

STEEN-GOED verschijnt 4x per jaar.